

DOI 10.26886/2414-634X.6(25)2018.14

UDC 159.923.2:001.8

EMPIRICAL STRUCTURE OF PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF PERSONALITY BY FACTOR ANALYSIS

M. A. Sadova, PhD in Psychological Sciences, Associate Professor

Odessa Institute of Interregional Academy of Personnel Management
Ukraine, Odessa

On the basis of factor analysis of experimental data, the structure of professional responsibility of the individual, which is divided into external and internal, is confirmed. The external structure includes the following components: "cognitive component", "behavioral-productive", "emotional". At the expense of factor analysis of data we have defined the internal structure of professional responsibility of the individual, which includes four main factors: the instances of responsibility, the object, the subject and the time component.

Key words: factor analysis, responsibility instances, object, subject, cognitive component, behavioral-productive, emotional.

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри, Садова М. А. Емпірична структура професійної відповідальності особистості за факторним аналізом/ Одеський інститут міжрегіональної Академії управління персоналом Україна, Одеса

На основі факторного аналізу експериментальних даних підтверджена структура професійної відповідальності особистості, що розділена на зовнішню та внутрішню. До зовнішньої структури належать такі компоненти: «когнітивний компонент», «поведінково-результативний», «емоційний». За рахунок факторного аналізу даних ми визначили внутрішню структуру професійної відповідальності особистості, до якої належать чотири головні фактори: інстанції відповідальності, об'єкт, суб'єкт та часова складова.

Ключові слова: факторний аналіз, інстанції відповідальності, об'єкт, суб'єкт, когнітивний компонент, поведінково-результативний, емоційний.

Постановка проблеми зумовлена тим, що фахівці й посадові особи, відповідальні за вирішення численних соціально-економічних та екологічних проблем, фактично її не несуть. Безвідповідальне ставлення до наслідків професійної діяльності проблема не тільки управлінська чи правова, а й психологічна. Провідна роль відповідальності як стійкої особистісної риси особливо значуща в контексті виконання професійних обов'язків у сфері ризику та небезпеки, в якій ціна недбалості дуже висока.

Аналіз останніх досліджень. Проблему відповідальності в сфері професійної направленості особистості розглядалися тими авторами:

М. В. Савчиним, С. І. Яковенком, В. І. Подшивалкіною І. Г. Тимошук, Т. Ю. Базаровим, В. О. Бодровим, С. В. Биковим, А. Л. Журавльовим, А. В. Карповим, Р. Л. Кричевським, Ю. П. Платоновим, А. Л. Свенцицьким. Психологію влади та відповідальності технічної інтелігенції розглядали Т. Веблен, Дж. К. Гелбрейт, З. Бзежинський, Дж. Бернхем, Х. Ленк.

Мета статті: емпірично дослідити структуру професійної відповідальності особистості за факторним аналізом.

Виклад основного матеріалу статті.

Здійснено аналіз факторів зовнішньої структури професійної відповідальності особистості. Факторний аналіз даних, дозволив виділити три головні фактори, що разом пояснюють 58,042% сумарної дисперсії.

Нижче поданий графік крапкової діаграми розподілу факторів професійної відповідальності особистості (див. рис. 1.).

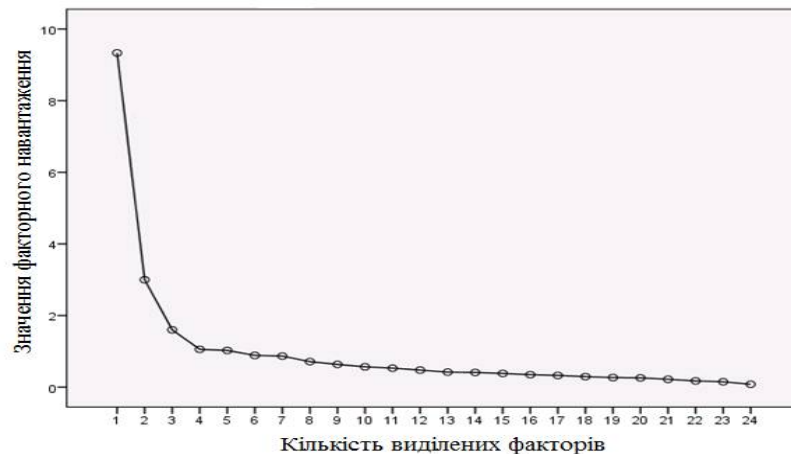

Рис 1. Діаграми розподілу факторів професійної відповідальності

Ця діаграма служить для виділення факторів, що дозволяють нам виділити три найбільш значимі фактори, що характеризуються крутим підйомом на графіку, а починаючи із четвертого, розташовуються в області незначущих факторів.

Виявлені фактори пояснюють 58,042% сумарної дисперсії. При інтерпретації враховуються фактори із абсолютним значенням 0,40 і вище.

Перший фактор за сукупним обсягом пояснює 35,474 сумарної дисперсії й об'єднує 15 показників шкал. Шкали, що увійшли до даного фактору належать до опитувальника «Якорі кар'єри». (7 шкал: Професійна компетентність, Менеджмент, Автономія, Стабільність місця роботи, Стабільність місця проживання, Служіння, Інтеграція стилів життя; опитувальника «Рівень суб'єктивного контролю» (7 шкал: загальної інтернальності, інтернальності досягнень, інтернальності невдач, інтернальності в сімейних відносинах, інтернальності в області виробничих відносин, інтернальності в

міжособистісних відносинах, інтернальності в області здоров'я і хвороби;. опитувальника «Діагностика рівня відповідальності». (шкала: Рівень відповідальності).

Шкали цих методик розкривають потребу в пізнавальній та когнітивній сфері, усвідомлення та взяття відповідальності за дії і вчинки свої та інших, тому ми назвали цей фактор "когнітивним" (див. табл. 1.).

Таблиця 1.

Структура фактору "Когнітивного компоненту"

№	Шкали	Факторна вага
1	Професійна компетентність (ЯК)	,869
2	Менеджмент (ЯК)	,669
3	Автономія (ЯК)	,627
4	Стабільність місця роботи (ЯК)	,747
5	Стабільність місця проживання (ЯК)	,588
6	Служіння (ЯК)	,715
7	Інтеграція стилів життя (ЯК)	,588
8	Шкала загальної інтернальності (РСК)	,892
9	Шкала інтернальності досягнень (РСК)	,786
10	Шкала інтернальності невдач (РСК)	,744
11	Шкала інтернальності в сімейних відносинах (РСК)	,641
12	Шкала інтернальності в області виробничих відносин	,696
13	Шкала інтернальності в міжособистісних відносин	,581
14	Шкала інтернальності за здоров'я і хвороби (РСК)	,688
15	Рівень відповідальності (РВ)	,749

Під когнітивним компонентом відповідальності ми розуміємо, насамперед, усвідомлення сутності і необхідності відповідальності, а також умови, в яких відповідальність буде реалізована.

Незважаючи на те, що когнітивний компонент був досить часто предметом дослідження в різних підходах відповідальності (а деякі з них, як уже вказувалося, зовсім зводили всю відповідальність тільки до когнітивного компоненту) як правило, він розумівся занадто узагальнено (А. Г. Спиркин, К. Хелкама, Л. Колберг та ін.).

Особливість нашого підходу до структури відповідальності в цілому і до окремих її компонентів зокрема є трансформація кожного компонента в операціонально-вимірний конструкт.

- Отже, когнітивний компонент емпірично операціоналізований так:
- наявність професійної компетентності
 - врахування комунікативних умінь в менеджменті
 - самостійність в прийнятті рішень наявність стабільності в роботі
 - уміння бути відданим своїй справі
 - уміння лаконічно розподіляти всі види професійної направленості
 - готовність брати відповідальність на себе, а не перекладати на інших
 - усвідомлення того, що сумлінна робота є запорукою успіху
 - усвідомлення того, що з тобою трапляється в негативному спектрі
- це залежить від тебе самого
- усвідомлення залежності гармонії в сім'ї від власних дій
 - усвідомлення та взяття відповідальності за професійне зростання та набуття компетенції в професії залежить від тебе самого
 - усвідомлення та взяття відповідальності за міжособистісні взаємини в колективі залежить від самої людини
 - взяття відповідальності за власне здоров'я та хвороби залежить також від самої людини
 - наявність відповідного рівня відповідальності.

Особливе значення в когнітивному компоненті ми надаємо такому параметру, як здатність передбачати результати дій або власних вчинків. Виразність даного параметра є основою регуляції поведінки особистості, орієнтації у своїй поведінці в майбутнє - на результат. У цьому компоненті інтегруються когнітивний і поведінково-результативний компоненти.

Другий фактор пояснює 14,492 сумарної дисперсії й об'єднує 5 показників шкал. Шкали, що увійшли до даного фактору належать до опитувальників «Якорі кар'єри» (шкали: Підприємництво та Виклик); «Втрати і надбання персональних ресурсів»: Н.Водоп'янова та М.Штейна (шкала Ресурси); інтерв'ю «Складові професійної відповідальності» (поведінкова шкала). Тест «Схильності до ризику» Шуберта (шкала Ризику). Шкали цих методик розкривають потребу в професійній відповідальності, яка направлена на поведінкову та результативну діяльність, тому ми назвали цей фактор «поведінково-результативним» (див. табл. 2.).

Таблиця 2.

Поведінково-результативний компонент

№	Шкали	Факторна вага
1	Ризику	,831
2	Підприємництво	,652
3	Ресурси	,622
4	Поведінкова	,636

5	Виклик	,495
---	--------	------

Поведінково-результативний компонент включає в себе необхідні показники виконання відповідальної справи та її результату.

Поведінково-результативний компонент в емпіричному контексті обгрунтовується наступними параметрами:

- готовності проявити ініціативу та прийти на допомогу іншому у відповідальній ситуації (виклик)
- усвідомлення готовності йти на ризик заради досягнення результату
- створення нових організацій, послуг, товарів (підприємництво)
- наявність внутрішнього потенціалу та внутрішніх ресурсів
- доведення професійної діяльності до бажаного результату (поведінкова).

Виділені нами параметри, що відображають структурні компоненти відповідальності, є неоднорідними. Одні з них пов'язані з необхідними зовнішніми вимогами ситуації або конкретної професійної діяльності, інші є відносно незалежними від вимог конкретної ситуації або професійної діяльності і висловлюють досить стійкі особистісні характеристики.

Залежно від цього їх можна умовно розділити на дві групи:

- якості, що пов'язані з необхідними обставинами професійної діяльності, готовності до неї (наприклад, забезпечення умов і засобів діяльності)
- стійкі, незалежні від професійної діяльності, якості особистості (наприклад, добровільність, самостійність, готовність йти на ризик).

Жоден з названих параметрів професійної відповідальності не відображає її в цілому, оскільки відображає лише якусь частину змісту того чи іншого компонента.

Третій фактор пояснює 8,076 сумарної дисперсії й об'єднує 2 показники шкал. Шкали, що увійшли до даного фактору належать до таких психодіагностичних методик як: Тест-інтерв'ю «Складові професійної відповідальності» (шкала емоцій). Тест «Схильності до ризику». Опитувальник «Мотиваційні здібності: свідомі мотиви. Ю.Куля (шкала страхувідповідальності). Шкали цих методик розкривають уміння контролювати свої емоції, а також не боятися брати на себе відповідальність за власні дії та вчинки, тому ми назвали цей фактор "Емоційним" (див. табл.3.).

Таблиця 3.

Емоційний компонент

№	Шкали	Факторна вага
1	Страх перед відповідальністю	-,599
2	Емоційна	-,767

Емоційний компонент відображає, перш за все, переживання в ситуації «відповідальних завдань». Вивчення і введення в структуру відповідальності емоційного компонента має особливе значення, оскільки емоції відіграють важливу роль в опосередкуванні реакцій особистості на зовнішні вимоги.

У суб'єктно-контекстному підході емоційний компонент операціоналізується в наступних параметрах:

- емоційне ставлення до прийняття нових обов'язків, зобов'язань, труднощів, якості професійної діяльності (емоційна)
- страх в ситуації невиконання професійної діяльності.

Здійснено аналіз факторів внутрішньої структури професійної відповідальності особистості.

Факторний аналіз даних дозволив виділити чотири головні фактори, що разом пояснюють 27,69% сумарної дисперсії.

Нижче подана діаграма розподілу факторів внутрішньої структури професійної відповідальності особистості. (Див. рис. 2.).

Ця діаграма, котра служить для виділення факторів, дозволила нам виділити чотири найбільш значимі фактори, що характеризуються підйомом на графіку, а починаючи із п'ятого, розташована область незначущих факторів.

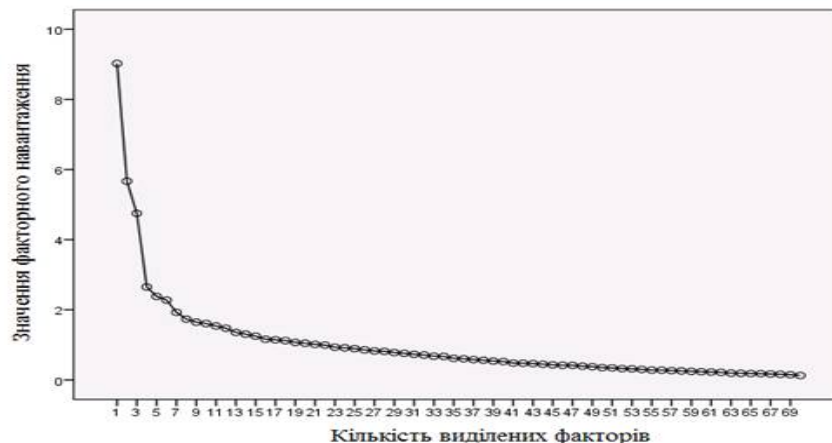

Рис 2. Діаграми розподілу факторів професійної відповідальності

Виявлені фактори складають 27,69% сумарної дисперсії. При інтерпретації нами враховуються факторні навантаження суджень із абсолютним значенням 0,50 і вище.

Таблица 4.

Компонент інстанції відповідальності

Шкали	Факторна Вага
Я дотримуюсь норм і правил, щодо виконання професійного доручення	,537
Хотів би виправдати довіру перед іншими	,582
Я виконую відповідально професійне доручення лише тоді, коли мене контролюють	,635

Усвідомлюю готовність прийти на допомогу іншому (співробітнику, студенту) у відповідальній ситуації	,585
Я виконуватиму відповідально доручення, які надасть мені керівництво	,509
Поводячись відповідально, я тим самим намагаюсь виділитись серед інших	,526
Мав можливість результат своєї праці порівняти з іншими	,576
Усвідомлюю важливість професійного завдання, яке надає керівник	,061
Завдяки професійній відповідальності матиму можливість досягнути кар'єрного росту	,058
За рахунок колективної організації професійної діяльності, я зможу в подальшому чинити відповідально	,589
Моє покликання регулювати та контролювати процесом на робочому місці	,675

Перший фактор за сукупним обсягом пояснює 9,243 сумарної дисперсії й об'єднує 11 питань, які включені до особистісного опитувальника і в загальній аргументації пояснюють сутність складової Інстанції відповідальності (табл. 4).

Відповідний компонент включає ті твердження в собі, які підтверджують теоретичну обґрунтованість інстанції відповідальності.

Характерними особливостями інстанції відповідальності можна спостерігати у наших твердженнях опитувальника, які виступають у вигляді наглядання, контролю, корегування, санкціонування відповідальної (безвідповідальної поведінки), стимулювання.

За характером соціальних відносин інстанції більше виявлені у нашому опитувальнику з точки зору формальної позиції, адже ми розглядаємо і емпірично обґрунтовуємо не соціальну, не моральну, а в першу чергу професійну відповідальність. До формальних позицій відносяться різноманітні державні установи, їхні повноваження базуються на правилах, які мають правову силу. В нашому опитувальнику є ті твердження, які належать до зовнішніх інстанцій: колектив, окремі працівники; та внутрішніх інстанцій: власне сумління, почуття обов'язку. Опитувальник направлений на мотивацію, яку застосовує керівництво (тобто інстанція) по відношенню до працівників в якості заохочення та покарання.

Другий фактор за сукупним обсягом пояснює 8,033 сумарної дисперсії й об'єднує 3 питання, які включені до особистісного опитувальника, і в загальній аргументації пояснюють сутність складової суб'єкту професійної відповідальності (табл.5).

Таблиця 5.

Суб`єктний компонент відповідальності

№	Шкали	Факторна вага
1	В моїй професії під час виконання завдань дуже важливо керуватись власною стратегією і самоконтролем	,530
2	Професійна діяльність скерована на результат	,598
3	Маю можливість пізнати себе в професії краще	,573

Суб'єктність людини виявляється в її вітальності, діяльності, спілкуванні, самосвідомості як тенденція до самовідтворення. З цього виходить, що, перш за все, суб'єктність необхідним чином виступає в актах цілеполагання (відтворення передбачає наявність «образу-еталону», що постійно оновлюється, спрямовує процес відтворення сутнього); по-друге, суб'єктність обумовлює свободу (врешті-решт, саме особисто індивід, а не хтось інший «за нього», здійснює відтворення, спрямовує цей процес і вказує на його завершення); і, по-третє, суб'єктність неможлива поза розвитком (індивідові доводиться діяти в складному, непередбачуваному, мінливому середовищі, і з цієї причини відтворенню підлягають нові, такі, що позначилися на попередньому кроці, способи відтворення).

В контексті професійної діяльності суб'єктивна професійна відповідальність передбачає усвідомлення вимоги до себе із своїми можливостями і здібностями, і тільки після цього приймає рішення про прийняття відповідальності. Такий процес передбачає активність особистості і може бути здійснений тільки тоді, коли у людини є можливість вибору – приймати чи не приймати на себе зобов'язання.

Тільки в процесі вибору можливе виявлення справжнього ставлення до належного, а не простого виконання запропонованого. Таким чином, основною передумовою і умовою прийняття відповідальності є можливість вибору.

Третій фактор за сукупним обсягом пояснює 5,830 сумарної дисперсії й об'єднує 5 питань, які включені до особистісного опитувальника і які пояснюють сутність об'єкту професійної відповідальності (див. табл. 6.).

Таблиця 6.

Об'єктний компонент відповідальності

№	Шкали	Факторна вага
1	Я дотримуюсь норм і правил, щодо виконання професійного доручення.	,535
2	Отримував задоволення, коли виконував групове професійне завдання	,649
3	Виконував свої доручення бо бажав, щоб і до моїх прохань ставились відповідально	,710
4	Виконав доручення бо я залежний від людей, які давали їх	,709
5	Не хотів підводити тих, хто очікував від мене відповідальності в професії (навчанні)	,551

Об'єкт професійної відповідальності — це те, на що спрямована діяльність відділу. З одного боку – це те, за що відповідає відділ. Об'єкт відповідальності може складатися з матеріальних, енергетичних, транспортних, трудових ресурсів. В цьому випадку мова йде про

виробничі ресурси. Їх величина повинна бути достатньою для забезпечення виробничої діяльності підприємства, організації.

Четвертий фактор за сукупним обсягом пояснює 4,584 сумарної дисперсії й об'єднує 3 питання, які включені до особистісного опитувальника, і в загальній аргументації пояснюють сутність часової складової професійної відповідальності (див табл. 7).

Таблиця 7.

Часовий компонент відповідальності

№	Шкали	Факторна вага
1	Я буду відповідати за результат своєї праці в майбутньому	,681
2	Фахівець своєї справи повинен відповідати за минуле, майбутнє і теперішнє під час виконання завдань	,581
3	Мені потрібно відповідати на роботі за мої дії в минулому	,542

За часовою складовою у нашому опитувальнику професійна відповідальність визначається за такими аспекти:

- проспективний
- ретроспективний
- перспективний.

Всі три аспекти за факторним аналізом відображають у таблиці часову складову: минулого, майбутнього, теперішнього. Відповідальність за вчинену дію – ретроспективний аспект (аспект минулого), який відображений у третьому питанні, факторна вага, якого складає – 0,542. Відповідальність за те, що необхідно здійснити – перспективний аспект (майбутнє), відображений у першому питанні, його факторна вага складає – 0,658. Відповідальність, яка охоплює всі три аспекти часової складової (минуле, майбутнє і теперішнє) водночас відображається у другому питанні, факторна вага якого складає – 0,581.

Висновки

Отримані і проаналізовані комплекси досліджуваних показників структури професійної відповідальності за факторним аналізом дають можливість стверджувати про наявність внутрішньої структури, до якої належать чотири головні фактори: інстанції відповідальності, об'єкт, суб'єкт та часова складова; зовнішньої: емоційний, когнітивний, поведінково-результативний.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у емпіричному обґрунтуванні іще не розглянутих складових компонентів професійної відповідальності, таких як мотиваційного та вольового.

Література:

1. Садова М. А. Психологічні складові професійної відповідальності особистості: [монографія] / М. А. Садова. – Одеса: видавець Букаєв Вадим, 2018. – 434 с.

2. Садова М. А. Проблема формування відповідальності особистості в психологічних дослідженнях / Мирослава Анатоліївна Садова // Вісник Харківського національного педагогічного університету. – Х.: 2013. – Вип. 45., ч. 1. – Психологія. – С. 190-201.

3. Садова М. А. Професійна відповідальність як основна детермінанта кар'єрного росту / Мирослава Анатоліївна Садова // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ за ред. С.Д. Максименка – К.: 2012. – Том. 11., вип. 6. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – С. 190-201.

4. Садова М. А. Психологічні детермінанти відповідальної поведінки особистості / Мирослава Анатоліївна Садова // Наукові праці МАУП. – 2011. – Т. 20. – Ч. 2. – С. 231-238.

5. Яковенко С. І. Психологічна безпека працівників органів та підрозділів внутрішніх справ / С. І. Яковенко // Проблеми екстремальної та кризової психології. - 2013. - Вип. 14(1). - С. 331-339.

References:

1. Sadova M. A. *Psykhologichni skladovi profesiinoi vidpovidalnosti osobystosti: [monohrafiia]* / M. A. Sadova. – Odessa: vydavets Bukaiev Vadym, 2018. – 434 S.

2. Sadova M. A. *Problema formuvannia vidpovidalnosti osobystosti v psykhologichnykh doslidzhenniakh* / Myroslava Anatoliivna Sadova // *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. – Kh. : 2013. – Vyp. 45., ch. 1. – *Psykhologhiia*. – S. 190-201.

3. Sadova M. A. *Profesiina vidpovidalnist yak osnovna determinanta kar'iernoho rostu* / Myroslava Anatoliivna Sadova // *Aktualni problemy psykhologhii. Zbirnyk naukovykh prats instytutu psykhologhii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy/ za red. S. D. Maksymenka* – K.: 2012. – Tom. 11., vyp. 6. – *Psykhologhiia osobystosti. Psykhologichna dopomoha osobystosti*. – S. 190-201.

4. Sadova M. A. *Psykhologichni determinanty vidpovidalnoi povedinky osobystosti* / Myroslava Anatoliivna Sadova // *Naukovi pratsi MAUP*. – 2011. – T. 20. – Ch. 2. – S. 231-238.

5. Iakovenko S. I. *Psykhologichna bezpeka pratsivnykiv orhaniv ta pidrozdiliv vnu-trishnikh sprav* / S. I. Yakovenko // *Problemy ekstre-malnoi ta kryzovoi psykhologhii*. - 2013. - Vyp. 14(1). - S. 331-339.